

ИНВЕСТИЦИЯ ЛОЙИҲАЛАРИНИ КРЕДИТЛАШ: МУАММО, ТАҲЛИЛ ВА ЕЧИМ

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида инвестиция лойиҳаларини синдикатли кредитлаш орқали молиялаштириш ҳолати таҳлил қилинган ва уларни такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилган.

Таянч сўзлар: инвестиция, инвестицион лойиҳа, хорижий инвестиция, кафолат, синдикатли кредит, тижорат банки, фоиз ставкаси, ресурс база.

В данной статье анализируется современное состояние синдицированные кредитования инвестиционных проектов в Узбекистане и дано предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный проект, иностранные инвестиции, гарантия, синдицированный кредит, коммерческие банки, процентная ставка, ресурсная база.

Annotation: this article analyzes the current state of syndicated lending to investment projects in Uzbekistan and provides suggestions for their improvement.

Keywords: investment, investment project, foreign investment, guarantee, syndicated loan, commercial banks, interest rate, resource base.

Инвестиция лойиҳаси тушунчасини унинг йўналтирилган мақсадини амалга ошириш учун технологик, техник ва ташкилий хужжатлаштириш, объектларни барпо этиш ва ишга тушириш жараёнини, моддий, молиявий, меҳнат ресурсларининг ҳаракатини, шунингдек тегишли бошқарув қарорлари ва тадбирларни ўзида мужассамлаштирувчи тизим сифатида қараш мумкин. Инвестиция лойиҳаси ўз мақсади, йўналиши, амал қилиш соҳаси, муддати ва чегарасига эга бўлган алоҳида фаолият тури ҳисобланади.

Инвестиция лойиҳаси тўлиқ ва мукамал ҳисоб-китоблар ёрдамида асосланган юридик ҳужжатлар тўпламидир. У инвестицион тадбиркорлик ва ташаббуснинг натижаси сифатида яратилган инвестицион ҳужжат бўлиб, инвестициялар билан таъминланган ҳар қандай тадбирлар мажмуаси ҳисобланади, яъни у чекланган муддат давомида фойда олиш ёки ижтимоий самарага эришиш йўлидаги бир-бири билан ўзаро боғлиқ тадбирлар йиғиндиси ҳисобланади.

Бугунги кунда инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. Инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш деганда, инвестиция лойиҳасини ишлаб чиқиш, уни амалиётга мақсадли тадбиқ этиш, шунингдек, мониторингини олиб бориш харажатларини қоплаш учун оптимал инвестиция ресурсларини шакллантириш ва уларнинг ҳисоб-китобини чиқариш тушунилади.

Иқтисодий ривожланиш мақсадида инвестицияларни кенг жалб қилиш барча давлатлар учун муҳим вазифа бўлиб ҳисобланади. Кенгайтирилган

такрор ишлаб чиқаришни ташкил этиш, ривожланишнинг стратегик дастурларини амалга ошириш, янги бозорларни эгаллаш қўшимча маблағ қўйилмалари талаб этади.

Мамлакатимиз иқтисодиётини юксалтириш, замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозланган янги корхоналарни барпо этиш ва реконструкция қилиш учун инвестицияларни жалб қилиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бу авваламбор аҳоли бандлиги ва даромадларини ошириш каби муҳим ижтимоий муаммоларни ҳал этиш имкониятини беради. Шу боисдан ҳам хорижий инвестицияларни фаол жалб этаётган корхоналарни иқтисодий рағбатлантириш ва зарур шароитларни яратиб бериш долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон иқтисодиётига инвестицияларни муваффақиятли жалб этиш маълум даражада уч гуруҳ омилларга боғлиқ бўлади.

Биринчидан, инвестиция қувватининг мавжудлигига. Уни табиий, меҳнат заҳиралари, шунингдек, ишлаб чиқариш, истеъмол, молиявий, инновация, институционал ва инфратузилмавий қувватлар ташкил қилади.

Иккинчидан, мамлакатдаги мавжуд инвестиция шароитлари муҳим аҳамиятга эгадир. Буларга: умумиқтисодий, бозор, меъёрий-ҳуқуқий, ахборот билан таъминланиш, экологик, ижтимоий, маданий ва ижтимоий-маданий шароитлар киради.

Учинчидан, инвестиция таваккалчилиги омилларидир. Улар хорижий инвесторларнинг инвестиция қуввати ва инвестиция шароитларининг қулай афзалликларидан фойдаланиш бўйича вазифаларига қарама-қарши туради.

Барча гуруҳлар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Мисол учун, этарли даражада жалб қилувчи бўлмаган инвестиция шароитлари, ҳатто, юқори қувватли инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш имкониятларини ҳам пасайтириб юборади.

Умумий олганда, инвестиция ресурсларини шакллантиришни учта гуруҳга бўлиш мумкин: ўз маблағлари; қарз маблағлари; жалб қилинган маблағлар.

Инвестиция лойиҳалари юқорида келтирилган уч гуруҳли манбалар эвазига молиялаштирилар экан, бунда молиялаштиришнинг турли усул ва воситаларидан фойдаланилади. Шундай усуллардан бири – бу синдикатли кредитлаш ҳисобланади.

Инвестиция лойиҳаларини синдикатли кредитлаш, одатда, лойиҳани амалга ошириш учун катта миқдордаги молиявий маблағлар талаб этилган ҳамда уни биргина инвесторнинг маблағлари эвазига молиялаштиришнинг имкони йўқлиги ёки камдан-кам ҳоллардагина инвесторнинг маблағлари этарли бўлган шароитда ҳам у шунча миқдордаги молиявий ресурсларини биргина лойиҳага сарфлаб, оқибатда ундан ажралиб қолишни истамаган вақтда юзага келиши билан жуда аҳамиятли ҳисобланади.

Синдикатли кредитлаш йирик инвестиция лойиҳаларини бир неча кредиторлар маблағлари эвазига молиялаштиришни англатиб, у иқтисодиётда йирик ишлаб чиқариш ва уни молиялаштиришга инвестицияларни жалб этишга бўлган талабларни қондиришда муҳим

молиявий асос бўлиб хизмат қилади.

Бу масалага жиддий эътибор қаратиш нақадар муҳим эканлигини мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёев ҳам ўз маърузаларида алоҳида таъкидлаб ўтган эдилар: "... иқтисодиёт ўсишининг юқори суръатлари ва инвестиция ресурсларига ўсиб бораётган талабни қаноатлантириш бир-бирига мувофиқ эмас"[1].

Миллий иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция лойиҳаларини амалга оширишнинг аҳамияти бениҳоя катта бўлиб, у қуйидагилар билан изоҳланади:

- биринчидан, хорижий инвестициялар ишлаб чиқаришга замонавий техника ва технологияларни жорий этиб, экспортга мўлжалланган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ривожлантиради;

- иккинчидан, импорт ўрнини босувчи товар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш ва бунинг учун хорижий инвестицияларни иқтисодиётнинг устувор соҳаларига йўналтириш ва пировардида аҳолининг меъёрадаги турмуш даражасини таъминлаш имконини яратади;

- учинчидан, кичик бизнесни ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини жадаллаштириш орқали ўсиб бораётган аҳолини иш жойлари билан таъминлайди;

- тўртинчидан, корхоналарнинг эскирган ишлаб чиқариш қувватларини, моддий-техник базасини янгилайди ва техник қайта куrollантиради;

- бешинчидан, табиий ресурсларни қайта ишловчи корхоналарни барпо этишга кўмаклашади ва ҳ.к [3] .

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган инвестиция лойиҳалари, аввало, устувор тармоқларга, яъни нефть ва химия саноати, транспорт, энергетика, ер ости қазилма бойликларини ишлаб чиқаришга, қурилиш, телекоммуникация тармоқларига, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ва уларни кенг қайта ишлашга, туризм соҳасини ривожлантиришга қаратилиши лозим.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда амалга оширилган йирик инвестиция лойиҳалари тўғрисидаги маълумотлар¹

№	йирик инвестиция лойиҳалари ишга туширилган йил	Ишга туширилган йирик инвестиция лойиҳалари сони	Ишга туширилган йирик инвестиция лойиҳалари ҳажми, АҚШ долл.
1.	2012	205 та	1,6 млрд.дан ортиқ
2.	2013	150 та	2,7 млрд.
3.	2014	154 та	4,2 млрд.
4.	2015	158 та	7,4 млрд.
5.	2016	164 та	5,0 млрд.
6.	2017	161 та	2,4 млрд.
7.	2018	76 минг та (барчаси)	21 трлн. сўм ва 1,0 млрд \$

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг йил яқунлари бўйича маъруза материалларидан фойдаланилган ҳолда тайёрланди.

Бунда хорижий инвестициялар ва кредитларни жалб этиш масаласига ҳам жиддий эътибор қаратмоқ лозим. Уларнинг йирик инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришдаги иштироки ва ҳиссасини ошириш иқтисодийни модернизациялашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Шунингдек, 2018 йилнинг апрель ойида Бухоро вилоятида Россия Федерациясининг “ЛУКОЙЛ” компанияси билан ҳамкорликда лойиҳа қиймати 3,4 млрд. АҚШ доллари бўлган Қандим газни қайта ишлаш мажмуаси ишга туширилди.

Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёев ўзининг расмий ташрифи билан Қозоғистон давлатига борганида 2 давлат ўртасида 1 млрд. АҚШ долларилик битимни, Россия Федерациясига борганида қарийб 16 млрд. АҚШ долларилик битимни, Хитой давлатига борганида 23 млрд. АҚШ долларилик битимни имзолаб келдилар. Бундай алоқалар Саудия Арабистонига борганида ҳам амалга оширилди. Яқин кунларда Туркманистон давлатига яна расмий ташриф билан сафар уюштирадilar [7].

Буларнинг барчаси мамлакатимизга ташқи инвестицияларни жалб этиш ва стратегик аҳамиятга эга лойиҳаларни молиялаштиришда хорижий ҳамкорлар билан алоқаларни ўрнатишда ва натижада йирик инвестициялаш объектлари ишга туширилиши оқибатида долзарб муаммоларнинг ҳал этилишида муҳим ўрин эгаллайди.

Ўз навбатида, инвестиция лойиҳаларини синдикатли кредитлаш ва бошқа лойиҳаларни молиялаштиришни хорижий инвестициялар иштирокида амалга оширишни янада фаоллаштиришда ўзига хос муаммолар ҳам мавжудлигини унутмаслик лозим. Мазкур муаммоларнинг ҳал этилиши инвестиция лойиҳаларини синдикатли кредитлашнинг ривожланишида ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистонда лойиҳаларини синдикатли молиялаштиришда банк кредитининг молиялаштириш манбалари иштирокини белгилайдиган омиллар орасида рақобат муҳитининг бўлиши ва умуман Марказий банк олиб бораётган пул-кредит, фойз сиёсати ҳамда банк институтлари стратегияси асосий ўринда туради.

Синдикатлаштирилган кредитлаш дунёнинг барча мамлакатларида кенг қўлланилади. Ҳарбда йирик лойиҳаларнинг 80 фоизигача синдикатлаш асосда кредитланади. Ҳозирги вақтда эса Ўзбекистонда бундай кредитлар бозорини янада ривожлантиришга ёрдам берадиган шароитлар вужудга келди.

Синдициялаштирилган кредитни бир неча хусусиятларига кўра туркумлаш мумкин. Масалан, синдикатнинг амал қилиш муддати билан боғлиқ ҳолда, синдициялаштирилган кредитлар қуйидаги турларга бўлинади:

- вақтинчалик, яъни битта йирик инвестицион лойиҳани молиялаштириш учун ташкил этилган;
- дойимий ҳаракатдаги, паритет асосида банклар таъсис этади;
- таъминланганлик нуқтаи назаридан, синдициялаштирилган кредитлар қуйидаги турларга бўлинади;
- таъминланган, яъни қарз олувчи ликвидли гаров ёки кафолатни тақдим этиш мумкин;

Синдикатда катнашиш имкониятига қараб, синдициялаштирилган кредитларни қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

- очик тури, яъни бунда ҳамма ҳоҳловчи банклар ресурслари билан катнашиши мумкин;

- жамоали, бирлашган ҳолда, яъни кредиторлар таркибига аниқ ва чегараланган банклар кириши мумкин.

Ўз навбатида, инвестиция лойиҳаларини синдикатли кредитлаш асосида амалга ошириш ўзига хос мураккаб жараён бўлганлиги сабабли инвестиция лойиҳаси мониторингини ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Чунки мониторингнинг олиб борилиши инвестиция лойиҳасининг самарали амалга оширилиши ҳамда ҳаётийлигини таъминлаш билан бирга ундан манфаатдор бўлган инвесторларнинг кўзлаган мақсадларига эришишини таъминлашдаги муҳим вазифаларни ҳал этиш имкони таъминланади.

Шунингдек, инвестиция лойиҳаларини синдикатли кредитлашни такомиллаштириш учун қуйидагиларнинг таъминланганлигига эришиш мақсадга мувофиқдир:

- сиёсий барқарорлик ва давлатнинг иқтисодий тартибга солиш сиёсатидаги аниқлилик;

- лойиҳавий молиялаштиришнинг қонуний асосини шакллантириш;

- лойиҳавий молиялаштиришнинг механизмларига давлатнинг кўмаклашув тизимини яратиш (жумладан, молиявий);

- менежер кадрларни тайёрлаш ва уларнинг амалий тажриба тўплашларини таъминлаш;

- капитал ва ҳосилавий молия инструментлари бозорининг кейинги ривожланишига эришиб бориш [5].

Инвестицияларнинг сафарбар этилиши, кўп жиҳатдан, лойиҳаларнинг юқори самарадорликка эгалигига асосланади. Сабаби, бундай инвестиция лойиҳалари катта фойда олиш имконини беради. Одатда, юқори фойда олиш аксарият инвесторларнинг асосий мақсади бўлганлиги боис, бундай лойиҳаларни молиялаштиришдан инвесторлар манфаатдор бўладилар. Лекин ҳамма инвесторлар ҳам инвестиция лойиҳасини молиялаштиришдан аввал уларнинг турли иқтисодий кўрсаткичларини, риск даражасини баҳолайдилар ва лойиҳани молиялаштириш учун ўзларининг турли хил талабларини кўядилар, шунингдек ўз имкониятларини ҳам ҳисобга олишга мажбурлар [6].

Хулоса қилиб айтганда, инвестиция лойиҳаларининг самарадорлиги юқори кўрсаткичлар асосида ишлаб чиқилган режа (башорат)ларнинг ҳақиқий бажарилишига боғлиқ бўлади. Бу башоратларнинг ҳаммаси юқори сифатли, харидоргир маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ва юқори фойда асосида сотишга қаратилган бўлади. Лекин лойиҳаларнинг технологик таркиби (ишлаб чиқариш жараёнининг мураккаблиги ва узоқ давом этиши), лойиҳа қувватининг босқичма-босқич ўзлаштирилиши ва маҳсулотни сотиш жараёни кабиларнинг лойиҳа самарадорлигига жиддий таъсир кўрсатишини ҳисобга олиш зарур.

Шунингдек, объектни ишга туширишнинг биринчи босқичининг ўзидаёқ тўлиқ лойиҳа қувватига эришишни режалаштирилган инвестиция

лойиҳаларининг аксарият қисми нореал ҳисобланади. Сабаби, турли хил технологик, ишлаб чиқариш ва тижорат қийинчиликлари оқибатида (сотиш ҳажмининг тушиб кетиши, хом ашё ва ишчи кучи таъминотидаги номувофикликлар ва шу кабилар) лойиҳалар ишлаб чиқилган режаларига мос келмай қолишлиги мумкин. Айниқса, бундай ҳолат лойиҳа қувватининг биринчи йилининг ўзидаёқ тўлиқ ўзлаштирилиши режалаштирилган инвестиция лойиҳаларида кузатилиши мумкин. Чунки, аксарият ҳолларда, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш ишларида айрим муаммолар юзага келиши мумкин. Шу сабабдан лойиҳа режасини ишлаб чиқишда уни лойиҳанинг тўлиқ қувватига эришишини инвестиция объектини ишга туширган вақтнинг учинчи-тўртинчи йилларига келиб, йирик ва мураккаб лойиҳаларда эса 4-7 йиллар ичида ўзлаштиришга мослаштиришга ҳаракат қилиш керак.

Одатда, бундай режалаштириш соҳа, лойиҳа хусусиятларидан, ишлаб чиқаришнинг турларидан, бозор ҳолатидан келиб чиқиб амалга оширилади ва маҳсулотнинг узлуксиз ва максимум имкониятлар билан сотилишига қаратилган бўлади. Лойиҳалардаги бу ва бошқа жиҳатлар улар ичидан энг самаралисини танлашда зиддиятли ҳолатларни келтириб чиқариши сабабли тўғри қарор қабул қилиш муаммоси ҳар доим долзарб масала ҳисобланади.

Инвестиция лойиҳаларини синдикатли кредитлашда айнан мана шу жиҳатларга жуда жиддий эътибор қаратиш лозим. Бунда, муқобил лойиҳалар танлови асосида энг юқори самарали инвестиция лойиҳаси танлаб олиниши, молиялаштириш амалга оширилиши мақсадга мувофиқ.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. // uza.uz. 16.01.2017.
2. Каримов Н. Инвестицияларни лойиҳавий молиялаштириш. // “Бозор, пул ва кредит” журнали, 2000. - №5.
3. Маматов Б.С., Хўжамқулов Д.Ю., Нурбеков О.Ш. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Дарслик. – Т.: Иқтисод-молия, 2014. – 608 б.
4. Голов Р.С., Балдин К.В., Передеряев И.И. Инвестиционное проектирование: Учебник – М.: Дашков и К, 2010 – 368 с.
5. Проектное финансирование: синергетический аспект: Учебное пособие / Г.А.Поташева. - М.: НИТс ИНФРА-М, 2015. - 384 с.
6. Риск-менеджмент инвестиционного проекта. / Под ред. Грачевой М. В. – М.: Юнити, 2009. – 44 с.
7. Интернет сайтлари:
www.mf.uz
www.stat.uz
www.gov.uz
www.kun.uz